

Educar en dereitos humanos

Unha reflexión dende a Escola Infantil

A autora considera que o labor desenvolvido na escola infantil vai ser a imprescindible base para que se poida acometer con éxito no futuro, un tratamento axeitado da educación nos Dereitos Humanos. A participación de tódolos membros da familia, a realización de xogos cooperativos, e a organización do traballo son algúns dos medios para a abordaxe na escola infantil duns valores nos que prime o espírito de paz, dignidade, liberdade, tolerancia, igualdade e solidariedade.

M^o PILAR AÑÓN CARNOTA
PROFESORA DE E.I. DO C.E.I.P.
RAMÓN DE LA SAGRA (A CORUÑA).

Vai medio século da Declaración dos Dereitos Humanos e, entre o profesorado da Educación Infantil pode haber quen reaccione con horror –“Outra celebración máis, non por favor”– ou con escepticismo –“Para o que se vai acadar...”–, quizais como algo alleo e afastado –“Isto non vai cos pequezuchos”–.

Pode que, en certa medida, o meu pensamento estea envolto nunha brétema que mestura todas esas connotacións negativas. Isto é o que me leva a facer unha reflexión para desbotalas.

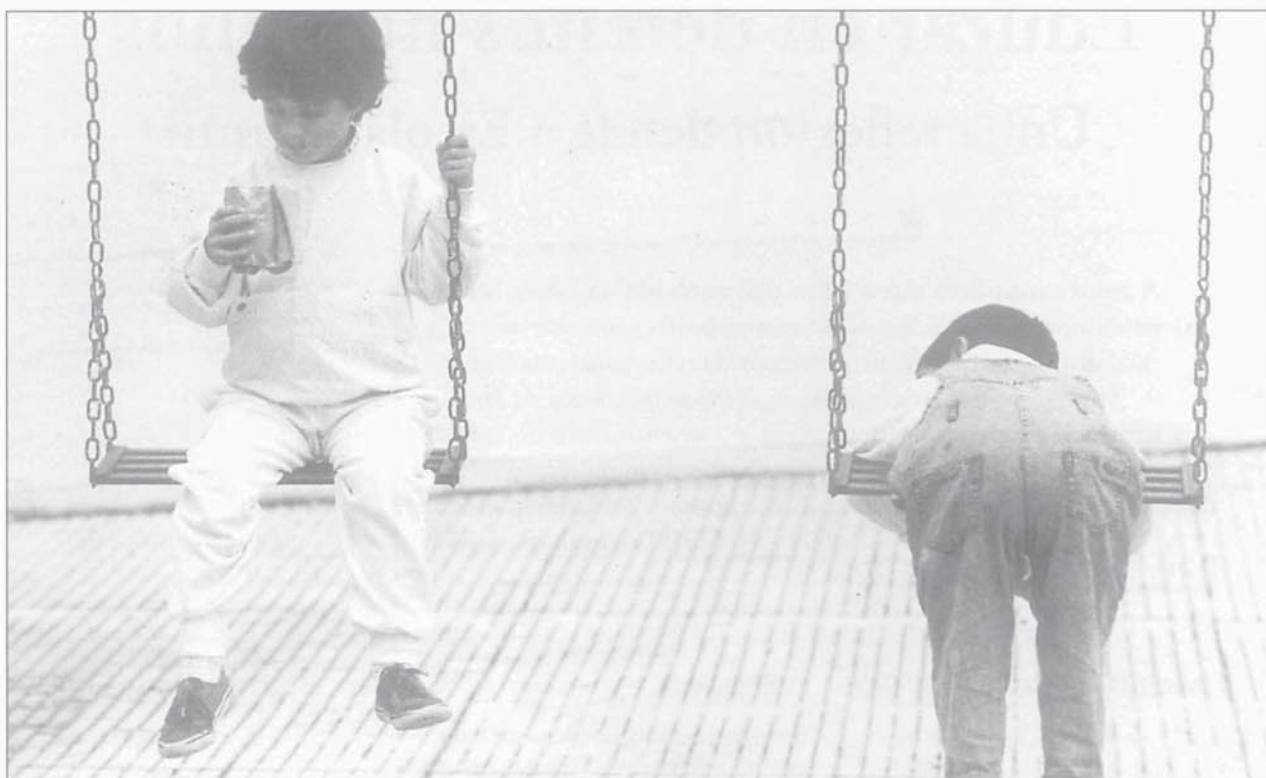
Non gosto desas celebracións, dun ou de varios días, con tratamento monográfico, unidade didáctica, etc, onde o símbolo correspondente –a sufrida pomba da paz ou o libro, por exemplo– é agasallado para logo pasar ao esquecemento ata a próxima ocasión sen deixar pouso e ¡a outra cousa! E entendo que con todo iso non imos a ningunha parte, queda todo nun baleiro, non transcende no noso labor futuro.

Moitas veces sentímonos impotentes diante de tantas cousas que quixéramos cambiar na sociedade e non somos quen de facelo. Pensamos entón que de nada serve o noso

esfuerzo individual se a sociedade enteira non se involucra na consecución do que, en teoría, ven sostendo desde hai moitos anos. Pero se miramos atrás temos que recoñecer que ese traballo que ao longo da nosa andaina vimos realizando os equipos docentes con mil atrancos, con acertos e erros, pero con ganas de facer cousas e unha grande dose de fe na educación, ten influído positivamente nas actitudes das familias das “nosas” criaturas.

© Manuel G. Vicente

© Manuel G. Vicente

E agora que me vou librando das malas vibracións e abrindo no escuro un rego de luz, ¿que é iso que teño escoitado? ¿Seica tratar de educar nos dereitos humanos pode resultar abstracto de máis para as nenas e nenos da Educación Infantil?

Naturalmente, non se pode traballar isto do mesmo xeito que se fai na E.S.O. ou mesmo na Educación Primaria, pero tamén é certo que o noso labor na escola infantil vai ser a imprescindible base para que se poida acometer con éxito no futuro, un tratamento axeitado da educación nos Dereitos Humanos.

En cada comezo do curso —e máis cada tres cursos, que é cando normalmente me fago cargo dun grupo de nenos e nenas de tres anos co que continuarei ao longo do segundo ciclo da E. I.— sinto unha inqueda diante da responsabilidade de facilitar que cada unha desa persoas que se me encomendan se abra ao mundo, acade o que na xiria profesional, e quizais sen meditar abondo sobre a transcendencia do feito, chamamos “socialización”.

Afortunadamente, a experiencia e o traballo en equipo fan que esa inqueda sexa positiva, porque desde a primeira xuntanza organizativa sei que imos dispor dunha bagaxe de acertos e desacertos, o que constitúe a avaliación do noso labor anterior. E xunto co desexo de introducir as correccións necesarias para melloralo. A revisión dos planos de actuación e das memorias dos cursos pasados, as suxestións que cada membro aporta para o seu estudio e discusión, son para nós a mellor posta a punto desta maquinaria de pezas diversas e complementarias que é o noso equipo docente. O noso xeito de traballar vén ser un motivo de reflexión: ¿Axústase o noso comportamento persoal a ese valores que queremos transmitir?

A preparación da primeira xuntanza coas familias, na que pretendemos explicar máis polo miúdo as informacións dadas no período da matriculación encol do funcionamento do parvulario e involucralas no noso proxecto de educación, significa para nós un tempo que

obriga a unha auto-exploración dos sentimentos de cada membro do equipo canto da relación familia-escola. E digo dos sentimentos porque, se ben desexamos un mutuo apoio na tarefa educativa cunha participación efectiva da totalidade das familias na práctica curricular, algunhas veces a resolución dos conflitos derivados desta estreita relación, aínda coa nosa boa disposición, resulta pouco satisfactoria. Isto xera frustración no profesorado e dificulta as actitudes positivas. Mais o interese ilusionado polo curso que comeza e o respaldo do equipo, vainos permitir afrontar esta tarefa con novos azos.

Xa na asemblea, poderemos ver que a dinámica funciona, que as familias coas que traballamos nos cursos anteriores son participativas e axudan a que as novas sexan quen de integrarse no ambiente de colaboración. Naturalmente, a diversidade desas familias no que se refire ao nivel cultural ou económico, a presenza de persoas de diferentes razas, nacionalidades, relixións, etc, as familias monoparentais ou con pro-

blemas, as institucións que acollen criaturas con circunstancias familiares especiais, van significar para nós un esforzo de integración. Pero tamén, precisamente por esa diversidade, constituirán un magnífico "material" para educar; nas nosas mans está aproveitar e valorar o que cada unha destas familias aporte ao desenvolvemento da tarefa escolar.

É moi impotante o xeito de integrar estas aportacións das familias: os familiares que están a participar deben coñecer os obxectivos perseguidos coa súa actuación, ter tratado co profesorado a idoneidade dos procedementos que van empregar, etc. Hai que buscar o xeito de que participe todo o mundo e tamén decidir como será esa participación. Porque haberá quen teña facilidade para facelo dentro do horario lectivo e quen fóra del, quen poida actuar directamente coas nenas e nenos e que organizar, construír, facer dilixencias...

A participación dos membros masculinos das familias é moi importante se queremos desterrar a falsa idea de que a educación nas idades temperás é " cousa de mulleres". Non podemos esquecer a esa xente que pensa que non ten nada que aportar, que lle parece que non sabe, porque a experiencia ven dicirnos que non é así e estas persoas adoitan sorprendernos cunhas habilidades ou uns coñecementos valiosísimos para a comunidade escolar.

Todo isto, por suposto, deberá excluír todo afán competitivo entre as familias, hai que levar as cousas evitando as rivalidades e procurando unha boa relación entre elas, promovendo o espírito de grupo. Canto máis se afonde neste ambiente de cooperación, de coñecemento das outras persoas, máis doadamente podemos ir propiciando o clima de tolerancia e solidariedade no que queremos educar. Porque pensamos que este xeito de traballar, en estreita colaboración a escola e as familias, non soamente vai facer máis amplo o campo das experiencias infantís senón que vai

permitir un ambiente cada vez máis proclive á reflexión encol dos dereitos humanos e a paz, movendo a reconsiderar certos estereotipos discriminatorios que decontado adquiren as criaturas a través do papel dos pais e das nais, dos xoguetes, das imaxes televisivas, dos libros, das roupas, dos costumes...

No noso centro as familias participan, amais de no Consello Escolar e na A.P.A.:

- Aportando, no lugar de comprar individualmente o material escolar, uns fondos para sufragar todos cantos gastos de materiais, saídas escolares, festas, etc., correspondan ás familias. Delegan nunha comisión que administra e dá conta de ditos fondos.

- Nas numerosas saídas escolares, cada adulto faise cargo dun grupo reducido ao que lle serve de guía. As persoas voluntarias van rotando de xeito que todas as que poidan participar teñan ocasión de facelo. Tamén axudan na proposta destas saídas e na súa organización.

- Facendo ou reparando materiais de aula.

- Tomando parte nas festas escolares: na organización e confección de adornos, traxes e alimentos; nas actividades de animación; colaborando nas reportaxes fotográficas e videográficas para despois traballar na aula e para facilitalos ás familias que os desexaren; e, sobre todo divertíndose conxuntamente.

- Acudindo ás xornadas de traballo específicas para mellorar os espacios, modificando, pintando, reparando...

- Cooperando cada ano na posta en marcha da horta e da granxa escolares, xa sexa co traballo persoal, xa coa aportación de animais, pensos, palla, sementes...

- Asistindo a xuntanzas que organizamos encol dos temas de interese educativo, lendo e comentando os nosos *Cadernos das Familias*, e esforzándose en adquirir formación e facer partícipes ás demais

persoas do que cadaquén poida aportar.

Neste ambiente que pensamos axeitado para a educación nos dereitos humanos, ¿Cómo se pode incidir na transformación destas criaturas egocéntricas en persoas sociais que sexan quen de vivir en paz e no respecto mutuo?

O período de adaptación é a primeira situación de conflito que os nenos e as nenas deben afrontar ao longo da súa escolaridade e outra vez o noso papel como ensinantes ten que estar apoiado desde a casa, de xeito que a incorporación á escola se viva como algo positivo e apetecible, non como un desterro. Por iso hai que telo falado coa familia e tratar de facer un labor conxunto canto da motivación, porque moitas veces a escolarización é mal asumida polas persoas adultas e isto opera moi negativamente na integración das nenas e dos nenos na escola infantil. Tamén é moi importante que a familia entenda e acepte as pautas, horarios, normas mínimas de funcionamento, polo que pensamos que hai que abrirse ao diálogo explicando moi ben a necesidade de que sexa así, escoitando opinións, admitindo suxestións, de xeito que sexan consideradas como unha especie de "pacto" para a boa marcha da escola.

Nos primeiros días, o papel da mestra ou mestre é de control total, hai que estar pendente de todo pero conservando a tranquilidade. Pouco a pouco, para que se viva na confianza e na seguridade hai que ir ofrecendo estruturas de orde para que poidan comezar a controlar o espacio e o tempo, eliminando a ansiedade da separación. Hai que propiciar a aceptación dos "outros" e das "outras" procurando resolver as situacións de violencia facendo ver que non se vai permitir que ninguén sexa obxecto de agresións ou de abusos, que están cunha persoa adulta que vai garantir a súa protección para que a súa estadía na escola sexa alegre e tranquila.

Ao mesmo tempo que o neno ou nena está a reafirmarse como individuo —e como tal hai que consideralo coa nosa atención, escoitando, aceptando— debe aprender a convivir co grupo. A mestra ou mestre debe axudar para que tome conciencia do “nós”, do sentido da colectividade, sen que isto signifique unha educación gregaria, senón axeitada á diversidade. Os momentos de xogo libre, nos primeiros tempos, son de xogar individualmente pero xunto a outras persoas que hai que respectar. Pero hai que ir propoñendo actividades colectivas que van ir conformando a estrutura temporal do labor diario, que necesitan para eliminar angurias entre outras cousas, e conquistar o senso da colectividade. Estas actividades terán que proporcionar pracer e satisfacción para seren asumidas e desexadas pola totalidade das nenas e nenos. Aquí ten un importante papel a iniciación aos xogos cooperativos, no primeiro algo moi sinxelo dada a idade das criaturas. A urxencia débese a que entendo que é moi necesario xa neste tempo de contacto co grupo porque hoxe nas familias hai poucas nenas e nenos, o tempo de lecer está apoiado por xoguetes na súa maioría para xogo individual, as nenas e nenos pasan moitas horas diante do televisor e, incluso nas escolas, non sempre se propicia o traballo colectivo.

Hai bos libros nos que calquera docente pódese apoiar para elixir e axeitar ao seu grupo unha boa cantidade de xogos cooperativos. Os nenos e nenas da E.I. gustan de repetir moitas veces os mesmos xogos porque lles significan reviviren unha situación pracenteira por iso, e ao longo da E.I. non interesa que sexan moitos pero si variados canto dos obxectivos que queremos acadar.

Para min, hai unhas condicións necesarias para que sexan xogos cooperativos: non competitivos, integradores, empáticos, xeradores de condutas afectivas. Así, e xa

que o xogo vai conformando a personalidade, que esta sexa socialmente positiva.

Seguindo a clasificación que fai Xesús Jares en *Técnicas e xogos cooperativos para tódalas idades*, penso que se pode propor ao longo do segundo ciclo de Educación Infantil, un de cada dos seguintes tipos de xogos seguindo a mesma orde:

– De presentación, para que coñezan os nomes de cada neno e nena do grupo, e favorecer a participación. Por exemplo, un que implique que cadaquén diga o seu nome.

– De coñecemento, para que todos e todas se coñezan a si e aos demais membros do grupo reforzando a participación e a comunicación. Podería ser un de parellas que se van intercambiando.

– De afirmación, para acadar autoestima e a aceptación do grupo e para aprender a comunicarse de xeito non verbal. Xogos deste tipo serían o tren, algúns de rodaroda...

– De comunicación, para desenvolver e afondar nas estratexias e actitudes comunicativas dos xogos anteriores. Un xogo que implique agrupacións espontáneas de cada vez máis membros ata chegar a un só grupo, pertencería a este tipo.

– De cooperación, cos que acadar condutas pro-sociais e fuxir do espírito competitivo que impera na sociedade e que chega ben cedo aos nenos e nenas da Educación Infantil. Será un que supoña compartir un espazo pequeno onde sexa necesario o esforzo de todo o grupo para que ninguén quede fóra.

– De distensión, facendo fincapé no aspecto de xogo para diversión conxunta. Aquí pode ser un dos xogos favoritos do grupo.

Todos estes xogos teñen cualidades uns dos outros, sen embargo esta clasificación serve de axuda para lembrar os obxectivos e reflexionar sobre deles.

X. Jares propón un último apartado de xogos con paracaídas que

xuntan as características dos anteriores. Este tipo de xogos é moi interesante tamén para a E.I. e penso que son óptimos para facer coa participación das familias nas festas e nas excursións.

Para educar nos dereitos humanos hai que ter moi presentes que as nenas e nenos imitan as actitudes. A linguaxe verbal comeza a ser importante, xa non só polo ton, que ha de ser de tranquilidade e confianza, senón polo que se transmite. Non deberá ser sexista porque crea moita confusión nas nenas, aparte das connotacións discriminatorias. Nin autoritaria: as normas terán que ser “pactadas” segundo vai xurdindo a súa necesidade, de xeito que se vexa que facilitan a convivencia e as tarefas escolares. E cando son transgredidas, do mesmo xeito que diante de comportamentos asociais, débense facer unhas advertencias en xeral, sen culpabilizar e ir procurando que o grupo mesmo busque solucións aos conflitos, porque precisamente a solución dos conflitos que se orixinan no espazo escolar é outra das mellores ferramentas para a educación na paz e nos dereitos humanos.

A actitude da persoa adulta é fundamental para que se interioricen os valores positivos que xeran a verdadeira paz, baseada na xustiza e no respecto nun plano de igualdade. Hai que evitar calquera situación na que un neno ou nena se sinta discriminado, crear situacións integradoras nas que, intuitivamente, as nenas e os nenos poidan ir apreciando as cualidades e tolerando os fallos, poñéndose no sitio do outro ou da outra, tratando de mellorar as súas propias actitudes para facer da escola un lugar agradable.

A organización do traballo tamén é moi importante. En primeiro lugar o espazo debe estar distribuído de xeito que favoreza a comunicación e a cooperación. Aparte da zona destinada á asemblea, onde poidamos vernos e falar

nos de fronte nos numerosos momentos de grande grupo, o resto deberá estar disposto para que facilite o uso comunal de todo o material, con boa planificación das zonas de paso para que non se xeren situacións conflictivas. O resto dos recantos deben ofrecer comodidade para o traballo individual ou en agrupacións máis ou menos amplas, de xeito que contribúa a crear un ambiente tranquilo e solidario.

A asignación de lugares fixos na asemblea, para deixar a roupa de abrigo ou a ficha de asistencia, axuda a crear estruturas espaciais e dá seguridade. Pero non está de máis que unha ou dúas veces no curso, cando vemos que hai dominio do espacio-aula propor, como un xogo, uns cambios, o que por unha banda penso que axuda a unha mellor percepción do espacio e por outra a crear un sentimento de comunidade que desbota ese arraigado senso da propiedade que adoitan ter as criaturas destas idades.

A distribución en equipos fixos facilita a integración na escola porque fai máis doada a apertura ao grupo se este é moi reducido, e os nenos e nenas séntense máis seguros no principio. Pero convén pouco a pouco facer agrupamentos diversos en certas actividades para

que a inter-relación sexa cada vez maior e poidan sentirse ben comunicándose con toda a clase.

Cofecer e compartir coas nenas e nenos do parvulario tódalas dependencias, utilizar espazos conxuntamente e participar en actividades comúns cos nenos e nenas das outras aulas, facer algo para regalar a outro grupo, facilitar que poidan visitar as outras clases para amosar algo bonito, rotar materiais apetecibles ou ver as novidades –nacemento de háms-ters, un mural novo, presenciar algo que se representa para as outras aulas...– son cousas que fan doada a convivencia e contribúen grandemente a crear sentimentos de solidariedade.

O mesmo sucede se creamos situacións para unha relación coas nenas e nenos da Educación Primaria, se a hai no mesmo centro de ensino e se establecemos relación con outras escolas infantís mediante correspondencia, participando conxuntamente nalgunha experiencia, ou confeccionando regalos para lles enviar, preparando pezas de teatro, organizando unha festa, etc. para as nenas e nenos do outro centro.

Este enfoque, intuitivo e socio-afectivo, penso que é o idóneo para desenvolver as actitudes e as con-

ductas básicas dunha moral práctica que defenda os Dereitos Humanos na Educación Infantil. Sen embargo non podemos esquecer que a vida dos nosos nenos e nenas non se limita ao espacio-tempo da escola e aínda que nos pareza que as nenas e nenos da Educación Infantil non son quen de se decataren dos problemas de inxustiza social que está a sufrir moita xente e concretamente a infancia, temos que ser conscientes que os meios de comunicación poñen continuamente ao seu alcance unha grande cantidade de información sobre do tema. E paréceme importante canalizar os sentimentos que esta información produce nas criaturas, de xeito que tomen conciencia –tendo en conta o seu desenvolvemento psico-afectivo– de que esas situacións deben rematar e de que non nos son alleas polo afastado no espacio ou no ambiente social no que vivimos. E que o que nós podemos facer por acadalo non pode deberse só a sentimentos de caridade senon a valores nos que prime o espírito de paz, dignidade, liberdade, tolerancia, igualdade e solidariedade.

Bibliografía

- AAVV, *La escuela, instrumento de paz y de solidaridad*, MCEP, Sevilla, 1994.
- ADARRA, *El inicio de la escolarización*, Bilbao, 1994.
- AMNISTÍA INTERNACIONAL, *Educación en Derechos Humanos. Propuestas didácticas*, Los Libros de la Catarata-Amnistía Internacional, Madrid, 1995.
- JARES, X., *Técnicas e xogos cooperativos para tódalas idades*, Vía Láctea, 1989.
- SEMINARIO DE EDUCACIÓN PARA LA PAZ-ASOCIACIÓN PRO DERECHOS HUMANOS, *Educación en y para los derechos humanos*, Los Libros de la Catarata-Amnistía Internacional, Madrid, 1996.
- TUVILLA RAYO, J., *Educación en los derechos humanos*, CCS, Madrid, 1993.

© Manuel G. Vicente